

בשעת הדחק ולצורך פרנסה, שהוא יציע ללקוחותיו לטעום את המיץ בכוסיות קטנטנות שאין בהן אלא כדי טעימה בלבד, וטעימה כזו פטורה מברכה. ואם הטועם יתרצה בסופו של דבר ויקנה מיץ בכמות גדולה – עדיין אין זו הכשלה גמורה, כמוזכר במסקנה א.

ד. במקרה הנידון אין היתר למשווק להציע ביוזמתו טעימה מן המיץ ללקוחות החשודים בעיניו כמי שאינם מקפידים על ברכה, כדי שלא להכשיל אותם בשתיה ללא ברכה. ובלבד שיש בכמות המיץ שהוא מגיש לפנייהם שיעור ברכה. והפתרון שיש להציע לו כיון שמדובר

סימן יט

קריאה בתורה לבר מצוה בתפילת מנחה

ב. מיהו הציבור שרשאי לקרוא בתורה במנחה?
מסקנה

ראשי פרקים
שאלה

א. קביעת קריאת התורה בתפילת מנחה

* * *

החול, והריכוז קשה בפרט למי שאינו מורגל בהן. וכתוצאה מכך, לא פעם הדבר גורם לפטפוטים רבים בשעת התפילה וקריאת התורה, ולמתפללים הקבועים נגרמת עגמת נפש בשל הפגיעה בקדושת המקום והתפילה. (ולא פעם אנו שואלים על חגיגת בר מצוה שכזו – לשמחה מה זו עושה? האם לא עדיף לבכות מאשר לשמוח? ומלבד זאת, איזו תועלת חינוכית מפיק הנער העולה לתורה בצורה זו?)

כדי לשנות את המצב העגום הקיים כיום עלתה ההצעה, שבתי הכנסת יזמינו את בר המצוה לעלות לתורה בימות החול ולא בשבת. וכדי לאפשר לבני המשפחה

שאלה*

מנהג ישראל מדורי דורות הוא, שבר מצוה עולה לתורה בשבת הסמוכה לכניסתו לעול המצוות בנוכחות קרובי משפחה וחברים. מנהג זה רווח גם בקרב הציבור שאינו שומר שבת כהלכתה, ובמקרים רבים ההתכנסות המשפחתית מלווה בחילול שבת מחפיר מצד קרובים ומכרים הנוסעים בשבת כדי להשתתף בשמחה, וביניהם אף בר המצוה עצמו ומשפחתו.

בנוסף לכך, יש קושי לבתי הכנסת לשלב בתוכם את בעלי השמחה החילוניים בתפילה. תפילת השבת וקריאת התורה ארוכות מאוד בהשוואה לימי

* טבת תשס"ה, לרב משה הוכמן ישיבת ת"א.

ובדומה לכך יש מקום להתיר בנד"ד את קריאת התורה במנחה של חול. כיון שמדובר בנער חילוני שמשפחתו ומכריו אינם נוהגים להתפלל בכל יום, וחזקה עליהם שלא קראו את התורה בשחרית. ומכיון שלא קראו בשחרית ראוי להם להשלים את הקריאה במנחה, ומשום כך הם רשאים להוציא ספר תורה ולקרוא בו בברכה. ואמנם לא מצאנו שתקנו לכתחילה לקרוא בתורה במנחה, אך אף על פי כן נלענ"ד שאין לך אונס גדול מזה כיון שמדובר במשפחה חילונית שאינה מורגלת להגיע לתפילת שחרית.

אך בכף החיים (סי' קלה ס"ק ט) הביא בשם החיד"א שאין לקרוא במנחה של שבת את הפרשה שבטלו בשחרית, אלא יקראו אותה בשבת הבאה עם הפרשה שאחריה, ודבריו כולם על דרך הסוד. וצ"ע אם טעמים אלו שייכים גם בקריאת התורה בשני וחמישי שלא קוראים בהם את פרשת השבוע בשלימותה.

וכבר האריך בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יג סימן כז) למענייתו ודחה את העירעורים על פסיקתו של הדגמ"ר, שמקורם בזוהר ובתורת הסוד, והביא שם חבל פוסקים שנהגו למעשה כהדגמ"ר. ובתוך דבריו הביא עדויות על כמה מגדולי ישראל כמו החתם סופר ומהר"י אסאד שנהגו כך למעשה, והשלימו בתפילת המנחה של שני וחמישי את קריאת התורה שהפסידו בשחרית. ואע"פ שבזמן תפילת מנחה שולטת מידת הדין, וקריאת התורה נתקנה דוקא בזמן שמידת הרחמים שולטת, עם כל זה לא נמנעו מלהשלים אותה במנחה.

ובסוף דבריו הביא כמה פוסקים שהכירו במציאות שרוב הציבור אינו מגיע לתפילת שחרית, והתירו לקבוע מלכתחילה את

להתכנס עם הציבור בניחותא לאחר שעות העבודה הוצע להעביר את קריאת התורה בהזדמנויות אלו לתפילה מנחה. ויתרונות רבים לתפילת מנחה של חול בימי שני וחמישי על שחרית של שבת: השעה נוחה, התפילה קצרה וכמוה גם הקריאה בתורה, האורחים יכולים להגיע ברכב וגם אין מניעה מלצלם את האירוע. והשאלה היא: האם מותר לנהוג בדרך המוצעת, ולקרוא בתורה בברכה בשעת תפילת מנחה?

א. קביעת קריאת התורה בתפילת מנחה

אמנם מעיקר התקנה קריאת התורה בשני וחמישי נקבעה בתפילת שחרית ולא בתפילת מנחה, ורק בשבת תקנו לקרוא בתורה במנחה משום יושבי קרנות. והטעם – מפני שזריזים מקדימים למצוות, וכשם שכל המצוות הנוהגות בתפילה ניתקנו בתפילת שחרית חוץ מתקיעת שופר שנדחתה לתפילת מוסף מפני הסכנה. אך מצאנו שהתירו בדיעבד לקרוא את פרשת השבוע במנחה של שבת, אם הציבור נאנסו ולא יכלו לקרוא בתורה בשחרית. והמקור לכך ב'דגול מרבבה' (או"ח סי' קלה ס"ב):

אם בטלו שחרית הקריאה ובמנחה כבר מצאו מנוחה, אם יש פנאי לקרות כל הסדרה יקראו במנחה כל הסדרה ויקראו שבעה גברי, כי כל יום השבת הוא זמן הקריאה.

וטעמו עמו, שזמן הקריאה בתורה נמשך והולך כל יום השבת ורק משום זריזים מקדימים הקריאה נקבעה לכתחילה בבוקר, וכשלא קראו בשחרית הרי הם יכולים להשלים את הקריאה במנחה. וכן פסק המשנה ברורה (שם, סק"ה).

בתורה בשחרית. מיהו, מצד ביה"כ עדיין יש מקום לטענה שאולי ראוי להמנע מלקיים אירועים אלו באופן תדיר, כדי שלא ליצור בו מנהג של קבע. אך כאמור, גם מצד בית הכנסת סביר להניח שאירועים אלו אינם שכיחים כל כך, או שנזדקק לטעמו של הרד"צ – "ענת לעשות לה' הפרו תורתך", וכדלקמן.

ב. מיהו הציבור שרשאי לקרוא בתורה במנחה?

יש מקום להעיר על התקנה המוצעת מכיוון אחר. שהרי לדעת רוב הפוסקים מצות קריאת התורה חלה על הציבור, והיחידים אינם חייבים בה מצד עצמם אלא רק בהיותם חלק מהציבור. ואין הכי נמי, יחיד לכשעצמו פטור מקריאה"ת, (עיין באהלה של תורה ח"ב סי' ט).

ומטעם זה היה נראה שהדגמ"ר לא התיר ליחידים להוציא ספר תורה ולקרוא בו במנחה, אלא רק לציבור שלם שלא קרא בתורה בשחרית. ודווקא כשציבור מסויים כבר התחייב בקריאת התורה בשחרית ונאנס שוב לא פקע חיובו גם במנחה, לכן התירו לאותו ציבור לקרוא במנחה. אך לכאורה סברא זו אינה שייכת ביחידים שלא שמעו את הקריאה בשחרית, ואין להם אפשרות לחזור ולקרוא במנחה. כי מאחר שלא היו חלק מהציבור בזמנה הקבוע של הקריאה בשחרית, אם כן פרח מהם החיוב לגמרי ואינו חוזר לחול עליהם שלא בזמנו, דהיינו במנחה.

אלא שהדעת לא כל כך סובלת זאת. וכי בגלל שאדם לא רואה את עצמו כחלק מציבור המתפללים פקע ממנו חיוב תפילה בציבור וקריאת התורה? הרי בעל

קריאת התורה במנחה של שני וחמישי מטעמים הדומים לנד"ד. כמו אנשי צבא שאינם יכולים להתפלל בציבור בשחרית אלא במנחה, או סוחרים שמתקבצים ליריד וטרודים בעסקיהם כל היום ולא מתפנים לתפילה בציבור אלא במנחה. וטעמם, משום שזמנה של קריאת התורה הוא כל היום.

אך הרד"צ הופמן (שו"ת מלמד להועיל ח"א אר"ח סי' ז) העמיד סייג לפסיקה זו, וקבע שאין לנהוג באופן זה בדרך קבע אלא במקרים היוצאים מן הכלל, כגון שנאנסו ולא קראו בתורה בשחרית. הוא מתייחס לתקנתו של ר' עזריאל הילדסהיימר לקרוא בשבת בשעת המנחה עבור הנערים הלומדים בגימנסיה ואינם יכולים לבוא לביה"כ לפני הצהריים, ולהעלות ז' גברי ומפטיר בברכה. והעיר על כך:

והנה זה הוא רק אם פעם אחת בטלו מחמת אונס. אך קשה לתקן כן לחלוטין. אמנם כדי שלא תשתכח תורת קריאת ס"ת מן הנערים הנצרכים ללכת לבתי ספר בש"ק תקנו בדוחק לעשות כן בכל שבת, אך עת לעשות לד' הפרו תורתך. ובדומה לכך כתב גם בשו"ת פרי השדה (הובא בציץ אליעזר, שם) שאין להתיר לקרוא בתורה במנחה אלא לפרקים, דהיינו פעם אחת או פעמיים בכמה שבועות.

ברם גם אם נקבל הסתייגות זו, קשה להניח שהתקנה המוצעת תביא לכך שבכל שני וחמישי יעלו נערים לתורה באותו בית כנסת, אלא הדבר יקרה רק לעיתים רחוקות. ואם כן, אין חשש שהתקנה המקורית תיעקר ממקומה. ומלבד זאת, מבחינת הנער ודאי מדובר באירוע חד פעמי, והמתפללים הקבועים אינם מסתמכים על קריאה זו אלא קוראים

נמשך אחרי בר המצוה ומשפחתו. ומכיון שהמדובר במשפחה חילונית שסביר להניח שרובה אינו מתפלל בציבור וחזקה עליו שלא שמע את הקריאה בתורה).

ומעל לכל אלו יש להסתמך על נימוקו של הרד"צ "עת לעשות לד' הפרו תורתך". שהרי אצלו לא היה חשש לחילול שבת אלא רק שמא תשתכח תורת קריאה התורה בזמנה מאותם נערים, ועם כל זאת ראה בכך עת לעשות לה'. ואילו אנו שחוששים מחילול שבת המוני בפרהסיא, ק"ו שחל עלינו חיוב של עת לעשות לה' ולהעביר את אירועי בר המצוה לימות החול.

מסקנה

לענ"ד יש להיענות בחיוב להצעה זו, ולהעביר את טקס העליה לתורה של בר המצוה לתפילת מנחה בימי שני וחמישי. הנער יתעטף בטלית ויתעטר בתפילין בטקס מכובד ויעלה לתורה, ואפשר לכבדו בקריאת "אשרי יושבי ביתך" ולהוסיף בתפילה זו כמה מזמורי הודיה בנעימה ובזמרה וכן שירים ותשבחות. לאחר התפילה יוכל לדרוש דרשה, וראוי שנציגי ביהכ"נ או הרב יאמרו אף הם דבר תורה נאה ומתקבל. האם כל אלו אינם עולים בטעמם ובערכם החינוכי על הצורה בה נעשה הדבר כיום, כשהשבת מחוללת והתפילה מתבזה?

ונאחל לבר המצוה שיקויים בו הפסוק בניסוח שונה: 'עת לעשות לה' קיימנו תורתך'.

כורחו הוא חלק מציבור, שאם לא כן כל אחד יאמר כך ולא יישאר ציבור! אלא ודאי חובה היא על כל יחיד להצטרף לציבור בשעת קריאת התורה. ולכתחילה ראוי ליחיד להקפיד על תפילת שחרית בציבור ולצאת אז ידי חובת הקריאה שלו בתוך חובת הציבור, אך המציאות שאנו חיים בה היא בדיעבד ואם כן חיוב זה חל על היחיד לפחות בתפילת מנחה.

ואדרבה, העובדה שבנד"ד מדובר בציבור גדול שלדאבונו מנותק מביהכ"נ ודינו כתינוק שנשבה, ועתה הוא מתכנס אחה"צ לחוג ביחד חגיגת בר מצוה, יש מקום לומר שהם כולם חלק מציבור שחלה עליו תקנת קריאת התורה, וכשלא קראו בשחרית יש מקום לאפשר להם ואף להצריך אותם לקרוא בתורה במנחה.

ויש לדייק מן המעשה בחתם סופר שהביא הציץ אליעזר, שהחת"ס נסע לבדו ובשעת המנחה כשהגיע לאחת הקהילות קרא שם בעשרה בבית הכנסת. ומשמע שלא היה עימו ציבור של עשרה שלא שמעו עדיין את הקריאה בתורה, אלא עשרה אנשים אחרים שכבר יצאו בשחרית חזרו וקראו למענו במנחה. וקל וחומר בנידון דידן שהציבור רשאי לקרוא עבור בר המצוה ואורחיו, שודאי יש בהם עשרה שלא יצאו ידי חובה, ויש לשקול בחיוב את השימוש בדרך הלכתית דומה בתנאים המיוחדים של דורנו. (ועיין בספרי באהלה של תורה ח"ב סי' ט שהגדרת הציבור נקבעת על פי רובו, ובנד"ד מסתבר שהציבור המתכנס לשמחה אינו ציבור מוגדר והרי הוא